

Judicial Challenges of Multiplicity of Crimes in Iranian Criminal Law

Mahdi Zakavi *

Associate Professor, Department of Private Law,
Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Abstract

The criminal justice system distinguishes between a person who has committed multiple crimes or violated multiple articles of criminal law with the same behavior. Therefore, the legislator gives the judges the authority to increase the punishment for dealing with such a person. In this regard, the legislator has left some challenges in the Islamic Penal Law of 2012 that may cause problems in the implementation of these laws in this field; From this point of view, the purpose of the authors is to clarify the ambiguities and problems related to the number of criminal titles that may arise in the

* Corresponding Author: m-zakavi@pnu.ac.ir

How to Cite: Zakavi, M. (2024). Judicial challenges of multiplicity of crimes in Iranian criminal law. *Criminal Law Research*, 12 (46), 215 -252. Doi: 10.22054/jclr.2024.74182.2596

implementation phase and to solve them as much as possible to overcome these difficulties. Sentencing is often one of the most challenging issues in general criminal law. The double title (spirit, credit) of the crime as one of the reasons for increasing the punishment is not excluded from the scope of this law. The Criminal Law of the Iranian Parliament distinguishes between a person who violates several articles of the criminal law with one act and a person who violates only one criminal title with his act. Article 131 of the Islamic Penal Code was established in a situation where the law states many titles of crimes in criminal crimes, but it has left many challenges. According to the author's statements in this research, the most important challenges are in several issues, among which we can mention the ignorance and doubt in how to recognize serious torture, the ineffectiveness of severe torture and its consequences, how to use sensitivity and punishment. . supplement , and the border between too many titles and too many results. In this book, due to the importance of legislation and legal interpretation, it has been tried to provide answers to resolve these ambiguities. The criminal responsibility of legal entities is recognized in the criminal laws of Iran, and the application of these rules to individuals is not specific to them. Considering the new nature of recognizing the criminal responsibility of these people in Iran's criminal law and the change of Iran's criminal laws from a person-centered perspective to a legal personality, it is difficult to implement multilateral rules. They committed crimes against these people. Among the most important of these problems, we can point out the unity and different punishments for the legal

person, which is the subject of Article 20 of the Islamic Penal Law approved in 2012. In addition, in implementing the multi-purpose provisions of Article 134 regarding legal entities, the jurisdiction of the court cannot be limited in determining first the heaviest punishment and then the heaviest punishment and applying two types of punishment for legal entities. Businesses that make it impossible to apply genuine multilateral rules that apply to legal entities such as individuals. A criminal who commits a series of crimes is undoubtedly bound to legal retribution according to the will of the legislator and society. From the point of view of criminology, the multiplicity of crimes of the criminal indicates his dangerous situation, which has been the focus of legislative policies and the issuing of sentences has had ups and downs. This category was a way to reform or intimidate criminals. The Islamic Penal Code approved in 2011 and followed by the Convict Conviction Law in 2019, the last will of the legislator in Iran's law on various types of crimes, is due to the principle of combining punishment with punishment. Changes in the provisions of the previous law, legal doctrine and legal standards of the courts caused serious problems in the adaptation of the judicial system by solving some real problems and precedents. In this way, sometimes the uncertainty of the court's decision in cases where criminals are committed is between the material majority and the moral majority, and the law and principles have not yet been proposed by the lawyers.

If in doubt, seek refuge. The purpose of this article is to examine the main problems of the court in practice and during the proceedings.

Keywords: multiplicity of crimes, challenges, aggravation of punishment, criminal law.

چالش‌های قضایی تعدد جرم در حقوق کیفری ایران

استادیار گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

مهدی زکوی *

چکیده

بی‌تردید ارتکاب جرایم متعدد از سوی بزهکار، پاسخ متناسب قانونی از سوی قانونگذار را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. از دیدگاه جرم‌شناسی ارتکاب جرایم متعدد از سوی بزهکار دلالت بر حالت خطرناک وی دارد که این مهم همواره در سیاست‌های تقنینی مورد توجه قانونگذاران قرار گرفته و فراز و فرودهایی را در نحوه تعیین مجازات این دسته از مجرمین با رویکرد اصلاحی یا اربابی نسبت به بزهکاران داشته است. آخرین اراده‌ی قانونگذار در حقوق موضوعه‌ی ایران، در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در باب تعدد جرم و سپس در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ با تغییراتی در مفاد قانونی سابق، ضمن عدول از اصل تجمیع مجازات‌ها، ظهور یافته و دکترین حقوقی و استنباط محاکم قضایی را در انطباق برخی موضوعات و مصادیق واقعی بر مسائل حکمی با چالش‌های جدی مواجه ساخته است؛ به نحوی که گاه تردید حکم در دوران فعل ارتكابی از سوی بزهکار بین تعدد مادی و تعدد معنوی است و هنوز قاعده یا اصلی از سوی نویسندگان حقوقی در این باب ارائه نگردیده تا بتوان بعنوان چاره در موارد تردید بدان مراجعه نمود. در این نوشتار مقصود، بررسی اهم چالش‌های پیش رو در رویه‌ی عملی محاکم و رویه‌ی قضایی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: تعدد جرم، چالش‌ها، تشدید مجازات، حقوق کیفری.

مقدمه

پویایی علم حقوق همواره پس از ظهور در عالم واقع متجلی می‌گردد (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۶۲) و دادرسان در مقام اجرای قانون با پشتوانه‌ی عدالت و وکلا با ارائه‌ی اهم امور موضوعی و ادله در مقام دفاع یا ادعا از سوی اصحاب دعوا در تحقق این امر نقش مهمی را بر عهده دارند. بنابراین، بهره‌مندی از مسائل انتزاعی و اجرای آن در مسیر عدالت و در صحنه‌ی عمل در محاکم قضایی مورد توجه بوده و پرسش‌های بی‌شماری را در نحوه‌ی اجرای قوانین و مسایل مستحدثه پاسخگو خواهد بود. لکن پاسخ رویه‌ی قضایی به برخی مسائل در مواجهه با موضوعات متهافت بوده و حتی با برخی اصول پذیرفته شده می‌تواند معارض باشد (لاژرز، ۱۳۹۰: ۱۳۲). نحوه‌ی اجرای قانون در رویه‌ی عملی محاکم از زمان تصویب یک قانون بدون لحاظ سابقه‌ی تقنینی و رویه‌ی قضایی پیش از آن امکان‌پذیر نخواهد بود و بر همین اساس است که سابقه‌ی ذهنی قضات در اجرای قانون متأخر متأثر از قانون متقدم بوده و در ایجاد رویه‌ی قضایی جدید یا تغییر آن و یا عمل به همان رویه‌ی سابق تأثیرگذار می‌باشد (شیعه علی و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۹۱).

قواعد مربوط به تعدد جرم نیز از جمله مسائل مهم در قانون مجازات اسلامی بوده که با تصویب قانون جدید دچار تغییرات مهم و گسترده‌ای گردید. بنابراین در این نوشتار ضرورت دارد ضمن بیان و تبیین مسائل حقوقی پیرامون تعدد جرم و اصول حقوقی و سوابق تقنینی موضوع، رویه‌ی عملی محاکم و رویه‌ی قضایی و دگرگونی‌های آن مورد بررسی قرار گیرد.

۱. تعاریف و مفاهیم

تعدد جرم اصولاً بعنوان یکی از مبانی تشدید مجازات در راستای اصل فردی کردن مجازات‌ها بشمار آمده است (اردبیلی، ۱۳۸۰: ۸۹)، لکن عده‌ای از حقوقدانان مبانی دیگری را بعنوان مبانی مجازات تعدد جرم مطرح نموده و این نظر را که اساساً یکی از علل مشدده‌ی مجازات‌ها تعدد جرم می‌باشد، قابل پذیرش ندانسته و مخدوش انگاشته‌اند (جعفری، ۱۳۹۲: ۱۸۴)؛ عده‌ای نظیر کانت، عدالت را مبانی مجازات در تعدد جرم دانسته و اصل تجمیع مجازات‌ها را مطرح نموده‌اند (محسنی، ۱۳۸۲: ۱۹۹)؛ زیرا اجرای عدالت مطلق بخاطر ارتکاب جرایم متعدد و سزادهی بخاطر هر عمل انجام شده خواهد بود، لکن

ایرادی که به این نظر گرفته شده آن است که اولاً اقتضای عدالت جمع مجازات‌ها نیست بلکه رعایت تناسب برای رفتار خاص است و ثانیاً در بسیاری از موارد امکان جمع وجود ندارد؛ بعنوان مثال جمع مجازات‌های تبعید، حبس ابد و اعدام چگونه خواهد بود؟ (جعفری، ۱۳۹۲: ۱۷۹).

عده‌ای دیگر بر مبنای موازین فقهی قواعد تعدد جرم را تبیین نموده‌اند؛ بر این اساس، اجرای حکم الهی مقدم بر اجرای عدالت بدون در نظر گرفتن قواعد تعدد مانند اجرای یک حد برای چند جرم حدی مشابه می‌باشد (نجفی، ۱۳۸۰: ۳۶۷؛ البجعی العاملی، ۱۳۷۹: ۳۷۳؛ قبله‌ای خویی، ۱۳۸۶: ۱۳۰). نهایتاً نیز گروهی مصلحت‌های اجتماعی (Morris, ۲۰۰۷: ۵۶) را در تعیین مجازات تعدد جرم دخیل دانسته‌اند. لکن پرسشی که باقی می‌ماند آن است که اگر تعدد جرم را از علل مشدده‌ی مجازات ندانیم یا حداقل آن را خدشه‌پذیر بدانیم، قاعده و اصل در تعدد جرم اجرای تجمیع مجازات است یا اجرای یک مجازات اشد؟

۲. سیر تاریخی تعدد جرم در حقوق کیفری ایران

در حقوق ایران بحث تعدد جرم اولین بار در قانون مجازات عمومی سال ۱۳۰۴ به موجب مواد ۳۱ تا ۳۳ پیش‌بینی گردید و پس از آن در ماده‌ی ۲ الحاقی به آیین دادرسی کیفری ۱۳۱۲ نیز به این موضوع پرداخته شد. با وضع ماده‌ی ۲ الحاقی ایراداتی که به مواد ۳۲ و ۳۳ قانون مجازات عمومی وارد بود تا حدی مرتفع گردید (عباسی، ۱۳۹۳: ۱۵۶) ولی باز هم اشکالاتی باقی بود تا اینکه در سال ۱۳۵۲ مقررات جدید تعدد جرم در مواد ۳۲ و ۳۳ قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ وضع گردید و با وضع این مواد مقررات ماده‌ی دو الحاقی نسخ شدند، ماده‌ی ۳۱ که اشاره به تعدد معنوی داشت با همان مفاد قبلی حفظ گردید (بسامی، وروایی، ۱۳۹۴: ۴۲)، اما ماده‌ی ۳۲ تغییراتی را به خود دید و مقررات تعدد جرم را در امور خلافی و نسبت به اطفال بزهکار نمی‌پذیرفت. پس از آن در سال ۱۳۶۱ در قانون راجع به مجازات اسلامی مواد ۲۴ و ۲۵ تکلیف تعدد معنوی و مادی و همچنین تعدد جرم را مشخص می‌کرد که در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ عیناً در مواد ۴۶ و ۴۷ تکرار شدند و نهایتاً قانونگذار در سال ۱۳۹۲ در مواد ۱۳۱ تا ۱۳۵ قواعد تعدد جرم را با تشابه تقریبی به

قوانین قبل از انقلاب مصوب نمود (فروغی، رحیمیان، ۱۳۹۴: ۱۷۷) و سپس در سال ۱۳۹۹ شیوه‌ی تعیین مجازات در تعدد جرم را اصلاح نمود.

۳. اقسام تعدد جرم

تقسیم‌بندی مشهور تعدد ناظر بر تعدد مادی یا واقعی و تعدد معنوی یا اعتباری است (اردبیلی، ۱۳۹۳، ج ۲: ۱۸۷).

۳-۱. تعدد مادی یا واقعی

هنگامی که افعال ارتكابی از سوی بزه‌کار دارای عنوان مستقل از یکدیگر باشند تعدد مادی یا واقعی به شمار می‌آید؛ به عبارت دیگر تعدد مادی ارتكاب دو یا چند جرم جداگانه است که هر یک به تنهایی عناصر جرم را در خود جمع می‌کند (نوربها، ۱۳۸۲: ۴۵۲). مانند فردی که هم مرتکب بزه خیانت در امانت شده و هم مال دیگری را به سرقت برده است. ماده‌ی ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مقام بیان مجازات تعدد مادی است. البته قسمی از این نوع تعدد تحت عنوان «تعدد نتیجه» در تبصره‌ی ماده‌ی ۱۳۴ قانون مذکور و با تکلیف محاکم به تعیین مجازات بر اساس قواعد تعدد مادی مورد اشاره قرار گرفته که در قانون سال ۱۳۷۵ بیان نگردیده بود و سپس در سال ۱۳۹۹ به موجب بند چ ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، از اجرای قواعد تعدد مادی صرف نظر و مجازات اشد را تعیین نمود، که صرف نظر از عدم ارائه‌ی معیار دقیق در تبیین تفاوت نتیجه با عنوان از سوی مقنن در این باره چالش‌هایی در تشخیص این قسم از تعدد مادی با تعدد اعتباری که در ادامه مورد اشاره قرار خواهد گرفت، عملاً حادث می‌گردد.

۳-۲. تعدد معنوی یا اعتباری یا عنوانی

هرگاه فعل واحد دارای عناوین متعدد کیفری باشد تعدد اعتباری محقق می‌گردد. به عبارت دیگر رفتار واحدی که دو یا چند مجازات بر آن مترتب گردد مشمول تعدد معنوی است. ماده‌ی ۱۳۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص این تعدد تعیین مجازات نموده است (رایجیان اصلی، ۱۳۸۲: ۱۱).

۴. آثار تعدد جرم

همانگونه که اشاره گردید تعدد جرم صرفاً از علل مشدده محسوب نمی‌گردد و به اعتبار نوع بزه یا نحوه ارتکاب آن آثار متفاوتی در تعیین میزان مجازات دارد که عبارتند از اجرای مجازات واحد، تجمیع مجازات‌ها، اجرای مجازات اشد، انتخاب مجازات حدی، انتخاب مجازات جرم اشد؛ بشرح ذیل به مصادیق قانونی موارد ذکر شده اشاره می‌گردد.

۴-۱. اجرای مجازات واحد

ماده‌ی ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «در جرایم موجب حد، تعدد جرم، موجب تعدد مجازات است مگر در مواردی که جرایم ارتكابی و نیز مجازات آن‌ها یکسان باشد». این مورد بر مبنای فقهی تنظیم گردیده است (ذاکر حسین، ۱۳۸۸: ۲۵-۳۱). با این توضیح که هر جرم (سبب) دارای یک مجازات (مسبب) است. در جرایم مشابه اگر یک مجازات اجرا نشود تداخل اسباب ایجاد می‌شود و مشخص نیست مجازات اعمال شده برای کدام جرم است. (الشهید الثانی: ۳۸۴). لکن در جرایمی که در صورت تکرار، مجازات اول با مجازات دوم متفاوت است، مانند سرقت حدی، پرسش این است که چرا و چگونه می‌توان یک مجازات را اعمال کرد؟ زیرا در این فرض مسبب هر سببی مشخص بوده و اساساً تداخل اسباب ایجاد نمی‌گردد.

۴-۲. تجمیع مجازات‌ها

قانونگذار در قانون جدید مجازات اسلامی برخی از موارد تعدد جرم را باعث تجمیع مجازات‌ها دانسته و این فرصت را به دادرس داده است که بتواند همه‌ی مجازات‌ها را اجرا کند. جمع مجازات‌ها در سه حالت مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است.

۴-۲-۱. تعدد مادی در جرایم حدی مختلف

قاعده‌ی کلی آن است که چنانچه فردی مرتکب چند جرم حدی مختلف گردد، مجازات‌ها تجمیع گردد. مانند فردی که مرتکب جرم سرقت حدی و شرب خمر گردد؛ در این صورت به لحاظ ارتکاب هر یک از جرایم، حد مستقل اجرا خواهد گردید، لکن چنانچه

مجازات جرایم حدی ارتكابی از حیث شدت یکسان و احد از مجازات‌ها اعدام باشد صرفاً مجازات اعدام اجرا خواهد گردید.

۲-۲-۴. تعدد مادی در جرم قذف با موضوع مختلف

بر اساس تبصره‌ی ۴ ماده‌ی ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی چنانچه قذف، نسبت به دو یا چند نفر باشد، دو یا چند مجازات اجرا می‌گردد. در این فرض نیز تعدد مادی از سوی بزهدکار به اعتبار تعدد بزهدیده محقق گردیده و متعاقباً نتیجه‌ی آن اجرای تمامی مجازات‌ها به نحو استقلال و اجرای قاعده‌ی تجمیع مجازات‌ها خواهد بود.

۲-۳-۴. تعدد مادی در جرایم حدی و غیرحدی

فرض مشکل هنگامی است که تعدد جرم درباره‌ی جرایم حدی و غیرحدی واقع گردد. این فروض در مواد ۱۳۳ و ۱۳۵ قانون مذکور مورد اشاره واقع شده و در مقام بیان این موضوع می‌باشند که در اجرای مجازات سه نوع حق تراحم و تداخل متصور است؛ حق الله، حق الناس و حق حکومت، در این صورت و در صورت تداخل حقوق موصوف تقدم در اجرا با حق الناس بوده و سپس حق الله و نهایتاً حق حکومت (عوده، بی‌تا، ج ۲: ۶۲۸).

۳-۴. تشدید مجازات صرفاً در جرایم تعزیری (ماده‌ی ۱۳۴)

مهمترین فرضی که نتیجه و اثر آن تعیین مجازات اشد بوده و بیشترین پرونده‌های قضایی در محاکم را موضوع حکم خود قرار داده ناظر به هنگامی است که بزهدکار مرتکب چندین جرم تعزیری گردد. با تغییراتی که قانونگذار در اساس اصل قانونی بودن مجازات‌ها درباره‌ی تعدد بزه در سال ۱۳۹۲ انجام داد و به نحوی به رویکرد تقنینی خود در سال ۱۳۰۴ تمسک نمود، در این رویکرد مجازات متهم بر اساس تعداد جرایم و نه نوع جرم وفق ماده‌ی ۱۳۴ تعیین گردید، لکن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، شیوه‌ی تعیین مجازات را بر مبنای جرایم یکسان، غیریکسان و تعداد آن تغییر داد: الف- هرگاه جرایم مختلف نباشند، فقط یک مجازات با رعایت قواعد تشدید مجازات مقرر در ماده‌ی ۱۳۴ تعیین می‌شود. ایرادی که بر این مقرر قانونی وارد است آن است که اولاً تشدید واقعی مجازات یعنی تعیین مجازاتی فراتر از حداکثر و تعیین حداکثر مجازات به مفهوم تشدید

مجازات نمی‌باشد و ثانیاً در مواردی که مجازات بزه ارتكابی فاقد حداقل و حداکثر است یک چهارم به مجازات اصلی افزوده می‌شود و این یعنی همان تشدید واقعی. در نتیجه قانونگذار بدون اتخاذ یک مبنای واحد، رویکردی دوگانه را در تبیین مفهوم تشدید مجازات‌ها اتخاذ نموده است (توجهی، ۱۳۹۴: ۱۹۵). ب- بر اساس بند ب ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، در جرایم مختلف کمتر از سه جرم، حداقل مجازات بیش از میانگین حداقل و حداکثر تعیین می‌شود. ج- چنانچه مجموع جرایم ارتكابی از سوی متهم بیش از سه جرم باشد، مجازات هر یک از جرایم حداکثر مجازات قانونی است، و دادگاه می‌تواند مجازات هر یک را بیشتر از حداکثر مجازات قانونی تا یک چهارم تعیین کند.

۴-۴. اجرای مجازات جرم حدی

بر اساس تبصره‌ی ماده‌ی ۱۳۵ قانون مجازات اسلامی در صورتی که جرم حدی از جنس جرم تعزیری باشد مانند سرقت حدی و سرقت غیرحدی یا مانند زنا و روابط نامشروع کمتر از زنا، مرتکب فقط به مجازات حدی محکوم می‌شود و مجازات تعزیری ساقط می‌گردد، مگر در حد قذف که اگر قذف نسبت به شخصی و دشنام به دیگری باشد، مرتکب به هر دو مجازات محکوم می‌شود.

۴-۵. اجرای مجازات جرم اشد

این اثر در دو بخش مهم مورد توجه قانونگذار بوده که بیشترین سؤالات قضایی را نیز به دنبال دارد. الف - تعدد معنوی (ماده‌ی ۱۳۱): رفتار واحد دارای عناوین مجرمانه‌ی متعدد (به صورت عرضی)؛ ب- تعدد واقعی (تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۳۴ و بند چ ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش): رفتار مجرمانه‌ی واحد دارای نتایج مجرمانه متعدد (به صورت طولی). در هر دو مجازات اشد اعمال می‌گردد لکن در تعدد نتیجه با رعایت قواعد تعدد مادی که تفاوت آن در تعداد جرایم ارتكابی است مجازات اشد اجرا خواهد گردید. با توجه به اینکه «رفتار واحد دارای عناوین متعدد» و «رفتار واحد دارای نتایج متعدد» از حیث مفهوم حقوقی و مصادیق خارجی بسیار به همدیگر نزدیک می‌باشند، لکن از حیث آثار با عبارت نخست

بعنوان تعدد اعتباری و با عبارت دوم بعنوان تعدد مادی رفتار می‌گردد، لذا شایسته است پیرامون عناوین موصوف توضیحاتی به شرح آتی ارائه گردد.

۵. تعدد نتیجه

۱-۵. مفهوم تعدد نتیجه

تعدد نتیجه به مفهوم رفتار واحد یا متعدد دارای نتایج متعدد شبیه بحث تداخل اسباب در فقه و اصول است که از سوی شهید اول مطرح گردیده و بر اساس آن اصل بر تجمیع مجازات‌ها در حدود و قصاص و دیات بر پایه‌ی مواد ۲۵۲، ۲۹۶، ۵۳۸ و ۶۳۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می‌باشد. اما تأثیر تعدد نتیجه درباره‌ی جرایم تعزیری که محل نزاع در این گفتار است چگونه خواهد بود؟ پیشینه‌ی تعدد نتیجه نشان می‌دهد که قانونگذار قبل از انقلاب به تعدد نتیجه به منزله‌ی جرم شامل نگریسته و با تعیین مجازات حداکثر آثار آن را تبیین نموده است. لکن بعد از انقلاب و تا سال ۱۳۹۲، تعدد نتیجه در غیر تعزیرات به منزله‌ی تعدد مادی بوده و در تعزیرات همانند تعدد معنوی تلقی می‌گردید ولی پس از سال ۱۳۹۲ و با تغییرات عمده‌ای که در بحث تعدد جرم ایجاد شد، تعدد نتیجه در تمام جرایم بعنوان تعدد مادی به شمار آمد. یعنی همانند منطوق ماده‌ی ۱۳۴ قانون اخیرالذکر بر اساس تعداد جرایم (بیش از سه جرم یا کمتر) باید مجازات قانونی تعیین گردد. اما بی‌تردید قانونگذار با تفکیک این دو مفهوم از هم عامد بوده و به دنبال تبیین مفهوم جدیدی از تعدد مادی است، لذا با در نظر گرفتن سیر تاریخی موضوع باید به دنبال ارکان و عناصر تحقق تعدد نتیجه به مثابه‌ی تعدد مادی بود. (فروغی و جودکی، ۱۳۹۴: ۱۰۷).

۲-۵. شرایط و ارکان تحقق تعدد نتیجه

۱. رفتار اولیه‌ی مرتکب باید جرم باشد (نجیب حسنی، ۱۳۸۶: ۵۵)؛ به لحاظ ضرورت وجود رابطه‌ی سببیت بین نتیجه‌ی ایجاد شده و رفتار مرتکب و نیز صراحت تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۳۴ که بیان داشته «رفتار مجرمانه» منجر به نتیجه‌ی متعدد گردد، جرم بودن رفتار نخست ضروری است (قیاسی، ۱۳۸۸، ۱۳۵)؛ ۲. رفتار اولیه ممکن است عمدی یا به تقصیر باشد یعنی قصد فعل کافی است (قیاسی، همان: ۱۴۴؛ زراعت، ۱۳۹۲: ۱۱۵)؛ ۳. مرتکب باید قصد نتایج متعدد را داشته باشد؛ درباره‌ی قصد مرتکب نظرات مختلفی ارائه گردیده است.

گروهی با تقسیم قصد به دو اعتبار قصد قطعی و احتمالی و قصد جزمی درجه‌ی اول و درجه‌ی دوم بر توجیه نحوه‌ی تحقق تعدد نتیجه بر آمده اند (زراعت، ۱۳۹۲: ۱۱۵). بر این اساس، نمی‌توان تصور نمود که جرم اول غیر عمدی و جرم دوم عمدی باشد ولی اگر جرم اول و دوم هر دو غیر عمدی باشند تعدد مادی قابل تحقق است (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۹: ۱۳۲)؛ مانند فرار زندانی و گم شدن دست‌بند. در مقابل عده‌ای دیگر ضمن تفکیک بین جرایم عمدی و غیر عمدی بیان داشته‌اند که اگر جرم اول عمدی باشد و احتمال نتایج متعدد وجود داشته باشد تعدد مادی است (طاهری نسب، ۱۳۸۱: ۱۴۲) و نهایتاً نظر سوم بر این عقیده است که جرم یا با مباشرت است یا به تسبیب؛ ۴. مقصود از نتیجه، نتایج مجرمانه‌ی متعدد است (قیاسی، ۱۳۸۸: ۱۳۸)؛ ۵. لازمه‌ی تعدد نتیجه تعدد موضوع یا تعدد بزه‌دیده است (بسامی و وروایی، ۱۳۹۴: ۴۴). اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه طی نظریه‌ی شماره‌ی ۱۳۷۹/۱۱/۴-۷/۹۲۳۰ در دیدگاه قابل تأمل و انتقادی فرار زندانی با یک سند مجعول را تعدد معنوی به شمار آورده است که اساساً با معیارهای مارالذکر انطباق نداشته و باید آن را تعدد مادی محسوب نمود.

۶. چالش‌های تعدد جرم در رویه‌ی قضایی

بی‌تردید اجرای مقررات مربوط به تعدد جرم در راستای اجرای مجازات متناسب و اتخاذ شیوه‌های بازدارندگی از جمله سیاست‌های قضایی در نظام کیفری ایران می‌باشد و در برخی موارد مهم نیز جهت اجرای مجازات اشد، شیوه‌های اجرایی در دادرسی کیفری اتخاذ گردیده است، بعنوان نمونه ریاست محترم وقت قوه‌ی قضائیه در راستای توجه به مقررات مربوط به تعدد جرم، بخشنامه‌ی شماره‌ی ۸۰/۸۹۸۹/م مورخ ۱۵/۵/۱۳۸۰ را به کلیه‌ی مراجع قضایی ابلاغ نمود.^۱ بنابراین، علاوه بر سیاست تقنینی جنایی، سیاست قضایی

۱. «حسب گزارش‌های رسیده بعضی از افراد شرور و خلاف کار در سطح کشور اقدام به استفاده‌ی غیر مجاز از لباس متحدالشکل نظامی و انتظامی (انفورم) با نصب علائم و درجات و نشان‌های رسمی نیروهای مسلح نموده و در مواردی هم برای دخالت یا معرفی خود در مشاغل مزبور مرتکب جعل سند گردیده و از این عمل خود سوء استفاده می‌نمایند. نظر به اینکه طبق مواد ۵۵۵ و ۵۵۶ قانون مجازات اسلامی ... لازم است که مراجع قضائی رسیدگی کننده به جرائم مذکور، برای مجازات مرتکب صرفاً به مجازات استفاده کننده از عنوان و لباس و علائم و نشان‌های دولتی و لشگری اکتفا ننموده بلکه در صورت احراز سوء استفاده‌ی مرتکب از این عناوین و نشان‌ها و یا برای معرفی و دخالت خود در

نیز به دنبال اجرای دقیق مقررات متعدد بزه در موارد مهم بوده است. لکن در اجرای این قوانین و فرامین، مشکلاتی در رویه‌ی عملی تحقق یافته که با توجه به مراحل فرایند دادرسی کیفری مشتمل بر تعقیب، تحقیق، رسیدگی، صدور حکم و اجرای حکم به اهم آنها با تفکیک سه مرحله‌ی دادرسی (شامل تعقیب و تحقیق و اجرای حکم) و دادگاه (رسیدگی و صدور حکم) اشاره می‌گردد.

۱-۶. مرحله‌ی دادرسی (تعقیب و تحقیق)

با توجه به اینکه شروع تعقیب و تحقیق از متهم از مرحله‌ی دادرسی آغاز می‌گردد، مقررات متعدد جرم در این مرحله هم از جهت صلاحیت و هم از باب تعقیب و رسیدگی از اهمیت برخوردار است. قطعاً صرف نظر از ضرورت اجرای مقررات ماهوی که خلاصه‌ای از مباحث مهم آن مورد اشاره قرار گرفت، اجرای مقررات شکلی مقدم می‌باشد.

۱-۱-۶. اجرای مقررات صلاحیت در تعدد جرم

همواره اینکه چه مرجعی صلاحیت رسیدگی به جرایم متعدد متهمی را که در حوزه‌های مختلف یا با صلاحیت ذاتی متفاوت یا با شرکای دیگر مرتکب گردیده دارد، موضوع چالش قضایی بوده به نحوی که آرای متعددی از سوی هیئت عمومی دیوان عالی کشور^۱ در این باره صادر گردید و نهایتاً برخی از این آرای وحدت رویه در قانون آیین دادرسی کیفری به صورت مقرره‌ی قانونی در سال ۱۳۹۲ به تصویب رسید. قاعده‌ی کلی صلاحیت محلی در امور کیفری، صلاحیت دادرسی و دادگاه محل وقوع جرم به لحاظ امکان سریع‌تر دسترسی به آثار و دلایل جرم در محل وقوع می‌باشد، لکن این قاعده با اجرای قواعدی نظیر احاله و صلاحیت اضافی، اطلاق خود را از دست داده است (محمدزاده، ۱۳۸۴: ۱۰۲). علی‌الاصول صلاحیت ذاتی (اعم از صلاحیت قاضی و صلاحیت مرجع رسیدگی کننده)

مشاغل دولتی مرتکب جعل سند شده باشد با رعایت مقررات مربوط به تعدد جرم نسبت به جرائم ارتكابی، مجازات متناسب تعیین نمایند و در صورتی که عمل مرتکب به موجب قانون دیگری مستلزم مجازات شدیدتر باشد، لازم است همان مجازات را در مورد وی اعمال نمایند».

۱. از جمله رای وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۷۲۱ مورخه ۱۳۹۰/۲۱/۴ درباره‌ی بزه مزاحمت تلفنی، رای وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۶۹۹ مورخه ۱۳۸۳/۷/۲۱ درباره‌ی بزه صدور چک بلامحل.

بر صلاحیت محلی مقدم است و در صلاحیت محلی نیز توجه به عنصر مادی و نیز نتیجه در تشخیص محل وقوع بزه دارای اهمیت می‌باشد (خالقی، ۱۳۹۰: ۲۷۷).

مهم‌ترین اثر تعدد جرم بر صلاحیت، ایجاد صلاحیت اضافی است (دیباانزاد و شایسته، ۱۳۹۴: ۳۲۴)؛ به این معنا که هنگامی که مجرمی در حوزه‌های قضایی متعدد مرتکب جرم می‌گردد، با رعایت قواعد منعکس در ماده‌ی ۳۱۰، مرجع صالح، رسیدگی به سایر اتهامات متهم، در غیر محل وقوع جرم را نیز بر عهده می‌گیرد. البته این در فرضی است که جرایم ارتكابی از سوی متهم، واجد صلاحیت ذاتی واحد باشند. در صورت ارتكاب تعدد بزه از سوی متهم با فرض تعدد صلاحیت ذاتی (جرایم موضوع صلاحیت دادگاه کیفری یک و دو و انقلاب و نظامی) وفق ماده‌ی ۳۱۴ قانون عمل خواهد شد. لازم به ذکر است که هر چند مقررات ذکر شده در باب صلاحیت برخلاف قانون سابق، در بخش صلاحیت محاکم ذکر گردیده است، لکن با توجه به مواد ۲۶ و ۱۱۶ قانون و ملاک رای وحدت رویه شماره‌ی ۶۹۴ مورخه ۱۳۸۵/۸/۹، مقامات دادرسی نیز مکلف به رعایت مقررات مارالذکر در مرحله‌ی تحقیقات مقدماتی خواهند بود.

نکته‌ی قابل ذکر مهم در این بخش آن است که هرچند قانونگذار در مراحل تعقیب، تحقیق و رسیدگی (دادسرا و دادگاه) تعدد جرایم ارتكابی را بر صلاحیت محاکم مؤثر دانسته است، لکن برخلاف قانون سابق در بند پ ماده‌ی ۵۱۰ قانون آیین داری کیفری که به تفصیل بیان خواهد گردید، چنانچه در مرحله‌ی اجرای احکام مشخص گردد

۱. نظر به اینکه به موجب قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱/۷/۲۸ و ماده‌ی ۱۰ آیین‌نامه‌ی اصلاحی قانون مذکور، اختیار دادستان که از او سلب شده بود، مجدداً به وی اعطاء شده و دستور ضبط وثیقه یا وجه‌الکفاله یا وجه‌الالتزام نیز حسب رأی وحدت رویه‌ی قضایی ۶۷۹-۱۳۸۴ از وظایف دادستان تشخیص داده شده و در ماده‌ی ۳ اصلاحی قانون مرقوم، در موارد متعدد به صلاحیت دادگاه عمومی در رسیدگی به اعتراضات معموله نسبت به تصمیمات دادسرا تصریح گردیده و مطابق اصول کلی و روح حاکم بر آیین دادرسی کیفری، تصمیمات دادسرا در دادگاهی که آن دادسرا در معیت آن انجام وظیفه می‌نماید قابل اعتراض می‌باشد و چون در حال حاضر به اعتبار تشکیل دادرسی‌های عمومی و انقلاب در سراسر کشور دیگر دستور ضبط وثیقه از ناحیه رئیس حوزه‌ی قضائی صادر نمی‌گردد، لذا به نظر اکثریت اعضای هیأت عمومی دیوان عالی کشور، رأی شعبه‌ی سوم دادگاه تجدیدنظر استان خوزستان مبنی بر صلاحیت دادگاه عمومی در رسیدگی به اعتراض نسبت به دستور ضبط وثیقه توسط دادستان، صحیح و منطبق با موازین قانونی تشخیص می‌گردد.

محکوم علیه دارای محکومیت‌های قطعی در پرونده‌های متعدد با صلاحیت ذاتی مختلف می‌باشند، دیوان عالی کشور آرای صادره را نقض و بر اساس بندهای الف و ب ماده‌ی قانونی فوق حسب مورد جهت صدور رای تجمیع شده به دادگاه تجدیدنظر یا بدوی ارسال می‌دارد و این به منزله‌ی «عدول از قواعد حاکم بر صلاحیت» در مرحله‌ی اجرای احکام می‌باشد.

۲-۱-۶. اثر مرور زمان بر تعدد جرم در مرحله‌ی تعقیب

در قانون مجازات اسلامی در مواد ۱۰۶ و ۱۰۷ ملاک‌های مرور زمان تعقیب بیان گردیده که محاکم مکلفند در صورت احراز آن بر اساس ماده‌ی ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری قرار موقوفی تعقیب صادر نمایند. ملاک مرور زمان بر اساس جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت و درجه‌بندی مجازات‌ها نیز متفاوت خواهد بود. حال ممکن است فردی مرتکب جرایم متعدد گردد یا با رفتار واحد نتایج مجرمانه‌ی متعدد یا عناوین متعدد کیفری حاصل شود و یک یا چند مورد از جرایم ارتكابی به لحاظ عدم پیگیری بزهدیده مشمول مرور زمان گردد. پرسش این است که آیا قواعد تعدد جرم در اینجا قابلیت اجرا را دارد؟ قطعاً پاسخ منفی است. زیرا رفتار مرتکب به اعتبار زمان وقوع با ارکان و شرایط وقوع بزه تحقق یافته و مرور زمان تعقیب به مفهوم انتفای ارکان تشکیل دهنده‌ی بزه نخواهد بود بلکه صرفاً بیانگر آن است که بزهدیده به لحاظ گذشت مدت طولانی نمی‌تواند مجرم را تعقیب نماید.

۲-۲-۶. مرحله‌ی رسیدگی و صدور حکم

عمده‌ی پرسش‌های قضایی در رویه‌ی محاکم به این مسئله باز می‌گردد که تشخیص تعدد معنوی از تعدد مادی با ایرادات جدی مواجه است که با توجه به مبانی پیش گفته به عمده‌ی مسائل قضایی پیرامون آن اشاره می‌گردد.

۱-۲-۶. نحوه‌ی تفکیک و تشخیص تعدد معنوی از تعدد نتیجه (مادی)

بسیاری از مثال‌هایی که نویسندگان در کتب و مقالات حقوقی پیرامون آن پرداخته‌اند ناظر به رفتارهای واحدی است که نتایج متعدد از آن حاصل گردیده و هر یک از نتایج

ذکر شده واجد عناوین متعدد کیفری می‌باشد، حال دادرس باید این رفتار را بر پایه‌ی ماده‌ی ۱۳۱ مجازات نماید یا تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۳۴؟ به مثال‌های آتی توجه کنید: الف- وارد نمودن مواد سمی به آب (ماده‌ی ۶۸۸ ق.م.ا) و در نتیجه اتلاف حیوانات دیگران (ماده‌ی ۶۷۹ ق.م.ا) و محصولات دیگران (ماده‌ی ۶۸۵ ق.م.ا)؛ ب- بی احتیاطی در امر رانندگی منتهی به فوت (ماده‌ی ۷۱۴ ق.م.ا) و صدمه‌ی بدنی غیر عمدی (ماده‌ی ۷۱۷ ق.م.ا)؛ ج- احراق ساختمان مسکونی (ماده‌ی ۶۷۵ ق.م.ا) منتهی به احراق و اتلاف اموال منقول (ماده‌ی ۶۷۶ ق.م.ا) و اتلاف اسناد عادی و یا رسمی (مواد ۶۸۱ و ۶۸۲ ق.م.ا). شعب دیوان عالی کشور درباره‌ی مثال ب آرای قابل توجهی را صادر نموده اند (باهری، ۱۳۸۰: ۴۲۸؛ حسینی، ۱۳۸۵: ۸۲) که مفاد آنها دلالت بر عدم پذیرش موضوع معنونه بعنوان تعدد نتیجه در رویه‌ی قضایی می‌باشد. این در حالی است که اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه در نظریه‌ی شماره‌ی ۷/۹۳/۲۱۲۶ مورخه ۱۳۹۳/۹/۵ در این باره عقیده‌ی متفاوتی را ارائه نموده است. بنابراین رویه‌ی قضایی فعلی این بزه را تعدد نتیجه دانسته است. جهت ارائه‌ی راهکار علاوه بر توجه به مسائل پیش گفته پیرامون شرایط تعدد نتیجه، تبیین موارد ذیل ضروری است.

۱-۱-۲-۶. جرایم مقدماتی یا مرتبط

به اعمال مجرمانه‌ای که به لحاظ مادی متمایز از هم بوده ولی در زمان حصول نتیجه یک رابطه‌ی منطقی و درونی بین آنها وجود دارد، به طوری که به منزله‌ی جرم واحد تلقی می‌شوند، در این حالت به جرم اولیه، جرم مرتبط یا مقدماتی می‌گویند

۱-۱. رای شماره‌ی ۷۳ مورخ ۱۳۲۰/۱۲/۸ شعبه‌ی دوم دیوان عالی کشور: «اگر کسی بر اثر بی احتیاطی مرتکب قتل و جرح گردد همان بی احتیاطی است و در این مورد تعدد نتایج موجب تعدد عمل نخواهد بود.» ۲- رای شماره‌ی ۲۰۸۹ مورخ ۱۳۲۹/۸/۲۳ شعبه‌ی پنجم دیوان عالی کشور: «در تصادف درشکه فوت با دو نفر و مجروح شدن دیگری فعل واحدی است دارای دو عنوان که برابر ماده‌ی ۳۶، مجازات جرمی داده می‌شود که جزای آن اشد است. متعدد دانستن این عمل و تعیین دو مجازات و رعایت ماده‌ی ۲ الحاقی باعث نقض دادنامه است.»

۲. «در فرضی که بی احتیاطی راننده موجب فوت و مصدومیت عده‌ای شده است، اگر موضوع با توجه به تبصره‌ی ۱ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی از رفتار مجرمانه‌ی واحد، نتایج مجرمانه‌ی متعدد حاصل شود، مشمول مقررات تعدد مادی است و سوای دیه‌ی مقتولین و مصدومین، فقط مجازات تعزیری اشد قابل اجراست.»

(علی آبادی: ۱۳۵۳: ج ۲: ۲۵۶). مانند چاقو کشی برای ایراد ضرب که صرفاً مجازات موضوع تبصره‌ی ماده‌ی ۶۱۴ ق.م.ا.مصوب ۱۳۷۵ مجری است و قواعد تعدد جرم در اینجا اجرا نمی‌گردد. از موارد دیگر می‌توان به سرقت (ساده) مال توسط سارق (ماده‌ی ۶۶۱ ق.م.ا.) و مورد معامله قرار دادن آن (ماده‌ی ۶۶۲ ق.م.ا.) اشاره نمود.

۱-۲-۶-۲. جرم مرکب

گاه مجموعه افعال متعدد که هر کدام دارای عناوین جزایی مستقل می‌باشند برای نتیجه واحد ارتکاب می‌یابند مانند جعل سند (ماده‌ی ۵۳۳ ق.م.ا.) و استفاده از سند مجعول (ماده‌ی ۵۳۵ ق.م.ا.) منتهی به بردن مال دیگری که مجموع این رفتارها مصداق بزه کلاهبرداری است. به عبارت دیگر جرم مرکب مجموعه رفتارهای مجرمانه‌ای است که چنانچه نتیجه‌ی جرم واقع گردد دارای عنوان مستقل بوده و در غیر این صورت مرتکب بابت هر یک از جرایم با رعایت قواعد تعدد مادی باید مجازات شود. برخی عقیده دارند که تعدد نتیجه از مصادیق جرم مرکب است، مانند تیراندازی توسط یک فرد به جمعیتی که باعث قتل گردد (باهری و داور، ۱۳۸۰: ۳۵۹). در این باره نظریات اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه که در دو سال پیاپی به شماره‌ی ۷/۲۴-۱۳۷۷/۵ و شماره‌ی ۷/۲۴-۱۳۷۵/۵ با بیانی مشابه ارائه گردیده شایان توجه است.^۱

به نظر می‌رسد که افعال ارتكابی در فرض مسئله از مصادیق جرم مرکب بوده و عنوان کلاهبرداری داشته و نمی‌تواند از موارد تعدد و آنهم تعدد معنوی تلقی گردد. اما در واقع باید گفت که تفاوت اصلی جرم مرکب با تعدد نتیجه در آن است که وقوع جرم مرکب تنها با رفتار خاصی که مقنن پیش‌بینی نموده قابل تحقق بوده و انجام این رفتار خاص باید منتهی به نتیجه‌ی مورد نظر نیز گردد (شمس ناری و چنگائی و رهدارپور، ۱۳۹۱: ۱۰۱). بنابراین، در جرم مرکب برخلاف تعدد نتیجه فقط یک نتیجه با رفتارهای متعدد واقع می‌گردد، ولی در تعدد نتیجه برخلاف جرم مرکب صرفاً فعل واحد منتهی به نتایج متعدد می‌شود. شعب دیوان عالی کشور در رویه‌ی قضایی فعلی ارتکاب بزه کلاهبرداری و جعل

۱. «اقدام احد از ورثه در انتقال سهم بقیه‌ی ورثه با جعل امضاء از مصادیق ارتکاب جرم موضوع ماده‌ی ۱ قانون راجع به انتقال مال غیر بوده و به لحاظ داشتن عنصر مادی مشخص در ارتکاب جرم مورد از موارد تعدد معنوی بوده مشمول ماده‌ی ۴۶ قانون مجازات اسلامی خواهد بود».

سند را دو عنوان مستقل ندانسته و جعل سند را مقدمه‌ی ارتکاب بزه کلاهبرداری می‌داند^۱ (پژوهشکده‌ی استخراج و مطالعات رویه‌ی قضایی، ۱۳۹۴: ۲۵۱).

۱-۲-۶-۳. جرم شامل

چنانچه مجموع افعال ارتكابی در قانون دارای عنوان خاص باشد (قیاسی و یاوری، ۱۳۹۴: ۱۷۷)، مانند ماده‌ی ۶۸۳ ق.م.ا که تخریب، نهب و غارت و سرقت که هر کدام می‌توانسته دارای عناوین متعدد کیفری باشند در یک ماده‌ی قانونی جرم انگاری گردیده و برای آن مجازات تعیین شده است (گلدوزیان، ۱۳۹۳: ۱۶۵). در این صورت صرفاً با توجه به تبصره‌ی ۲ ماده‌ی ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ یک جرم واحد محقق گردیده و تنها یک مجازات نیز تعیین خواهد شد و قواعد تعدد جرم لازم‌الرعايه نیست. نمونه‌ی دیگر تجاوز به عنف یا سرقت مقرون به آزار می‌باشد. اما در سرقت مقرون به آزار هر چند مجموعه‌ی اعمال (یعنی ضرب و جرح و سرقت) دارای عنوان واحدی است لکن قاعده‌ی جمع مجازات در مجازات دیه و تعزیر رعایت می‌گردد.

۱-۲-۶-۴. تعدد معنوی

برخی از حقوقدانان به لحاظ شباهتی که از حیث تعدد نتایج حاصله در تعدد معنوی با تعدد نتیجه وجود دارد تعدد نتیجه را ذیل عنوان تعدد اعتباری آورده اند (الهام و برهانی، ۱۳۹۳: ج ۲: ۲۰۹). اما عده‌ای این دو را از هم تفکیک نموده ولی معیاری را در استقلال مفاهیم آنها ارائه نموده اند (نوربها، ۱۳۸۳: ۴۵۶). عده‌ای نیز جهت ارائه‌ی معیار تفکیک چنین نظر داده اند که تعدد معنوی ناشی از ناسازگاری بین قانون و اجرا (عمل) است؛ قانونگذار دو رفتار را جرم انگاری می‌کند ولی در عمل با یک رفتار واحد عنوان مجرمانه تحقق می‌یابد، مانند امینی که مال امانی را بفروشد در این صورت با رفتار واحد، خیانت در امانت و فروش مال غیر محقق گردیده است (زراعت، ۱۳۹۲: ۷۶). اما پرسشی که در اینجا مطرح است آن است که قصد مرتکب به تحقق کدام یک از جرایم تعلق یافته است؟ همانگونه

۱. این امر در دادنامه‌ی شماره‌ی ۹۲-۱۵۸ مورخ ۱۳۹۲/۲/۲۹ شعبه‌ی ۲۴ دیوان عالی کشور و رأی شماره‌ی ۹۲-۱۲۵ مورخ ۱۳۹۲/۲/۳۰ شعبه‌ی ۲ دیوان عالی کشور و نیز دادنامه‌ی شماره‌ی ۲۸۰-۹۲ مورخ ۱۳۹۲/۳/۲۸ شعبه‌ی ۲۴ دیوان عالی کشور انعکاس یافته است.

که بیان گردید در تعدد معنوی، شخص یک رفتار واحد را انجام می‌دهد که به صرف انجام این رفتار، مشمول عناوین متعدد کیفری می‌گردد به گونه‌ای که یک رابطه‌ی عرضی بین فعل و نتیجه‌ی حاصله وجود داشته و یک نتیجه هم بیشتر رخ نمی‌دهد؛ به همین دلیل چنانچه یکی از جرایم منتفی گردد جرم دیگر نیز وجود نخواهد داشت. بنابراین در مثال اخیرالذکر با انتفای خیانت در امانت، فروش مال غیر نیز منتفی است. لذا در تعدد معنوی اگر برای مجازات اشد برائت حاصل گردد مجازات دیگر اعمال نمی‌شود ولی در تعدد نتیجه مجازات بعدی به قوت خود باقی است. چون مرتکب در تعدد نتیجه قصد نتایج متعدد را دارد لکن در تعدد معنوی چنین قصدی نیست. از سوی دیگر در تعدد نتیجه، نتایج ناشی از فعل اولیه، معلول همدیگر بوده و یک رابطه‌ی طولی مابین این فعل و نتایج وجود داشته و همچنین چند نتیجه به وقوع می‌پیوندد. بر این اساس در تعدد معنوی چند عنوان جزایی (ماده‌ی قانونی) نقض می‌گردد ولی در تعدد نتیجه لزوماً چنین نیست (بسامی و وروایی، ۱۳۹۴: ۴۹).^۱ به نظر می‌رسد که «تعدد ضرر ناشی از بزه» می‌تواند ملاک مفیدی در تفکیک عناوین موصوف از هم باشد؛ با این توضیح که هنگامی که با رفتار واحد ضرر واحد ایجاد می‌گردد تعدد معنوی است لکن در زمانی که ضررهای متعدد حاصل شود تعدد نتیجه رخ داده است.

۲-۲-۶. چالش‌های شیوه اجرای نهادهای مخففه در تعیین مجازات جرائم

متعدد

۲-۱-۶-۲. تخفیف مجازات‌های متعدد

بر اساس بند خ ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ناظر بر تبصره‌ی ۳ ماده‌ی ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «در تعدد جرم در صورت وجود جهات

۱. این اختلاف آراء تا جایی بود که اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه در نظریه‌ی مشورتی خود اعلام داشت که تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۳۴ ناسخ ماده‌ی ۱۳۱ نیست و ماده‌ی ۱۳۱ ناظر به تعدد معنوی است مانند فروش مال امانی ولی تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۳۴ موضوع نتایج متعدد از فعل واحد مورد نظر بوده مانند اینکه کسی با یک لفظ به دو نفر فحاشی کند (شمس ناتری و کلاتری و زارع، ۱۳۹۲: ۳۳۶).

تخفیف، مجازات برای هر یک از جرائم، مطابق مواد ۳۷ و ۳۸ این قانون اقدام می‌شود». از مفاد این بند، چند نکته قابل استنباط است: الف- اطلاق تبصره‌ی فوق هم در تعدد مادی و هم تعدد اعتباری مجری است. هر چند قید تبصره در ذیل ماده‌ی ۱۳۴ می‌تواند بیانگر آن باشد که مقرره‌ی ذکر شده صرفاً در تعدد مادی قابلیت اجرا را دارد که اطلاق موصوف موجبات انتفای ظاهر ذکر شده خواهد بود. ب- در صورت تقلیل یا تبدیل مجازات اشد به لحاظ بند ۱۲ ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری که مقرر داشته: «... اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل یا ... غیرقابل اجراء شود، مجازات اشد بعدی اجراء می‌گردد». چنانچه مجازات فاقد حداقل یا ثابت باشد و جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد تا یک ششم و اگر بیش از سه جرم باشد تا یک چهارم به اصل آن اضافه می‌گردد (توجهی، ۱۳۹۴: ۱۹۳).

۲-۲-۶. اجرای مقررات تعلیق در مجازات‌های متعدد

در باب تعلیق مجازات بدیهی است که بر اساس ماده‌ی ۴۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و با رعایت شرایط مقرر در ماده‌ی ۴۰ همان قانون دادگاه می‌تواند با رعایت مستثنیات ماده‌ی ۴۷ نسبت به تعلیق تمام یا بخشی از مجازات مجرمین اقدام نماید. در این صورت با توجه به تعلیق اجرای مجازات، مقررات بند ۱۲ ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات اسلامی ناظر بر ذیل ماده‌ی ۱۳۴ قانون مذکور یعنی اجرای مجازات اشد بعدی مجری خواهد بود. البته ممکن است در اینجا این پرسش مطرح گردد که با تعلیق مجازات اشد، تقلیل یا تبدیل یا غیرقابل اجرا بودن جرم اشد تحقق نیافته است تا محلی برای اجرای مجازات اشد بعدی فراهم گردد؟ پاسخ این سؤال به این امر بستگی دارد که مجازات تعلیق شده را از جهت تخفیف یا غیرقابل اجرا بودن چه نوع مجازاتی می‌دانیم و آیا اساساً با تعلیق مجازات می‌توان گفت که مجازات درباره‌ی محکوم اجرا می‌گردد یا خیر؟ در صورتی که پاسخ سؤال مثبت باشد یعنی مجازات معلق را به منزله‌ی اجرای یک مجازات مستقل درباره‌ی محکوم بدانیم، دیگر سخن از اجرای مجازات اشد بعدی بیهوده خواهد بود و چنانچه پاسخ سؤال منفی باشد، یعنی تعلیق مجازات را معادل «غیرقابل اجرا بودن» مجازات به شمار آوریم، بی‌تردید بند ۱۲ ماده‌ی ۱۲ قانون موصوف مبنی بر اجرای مجازات اشد بعدی مجری خواهد بود.

به نظر می‌رسد با تعلیق اجرای مجازات اشد، مجازات اشد بعدی به استناد مقرره‌ی اخیر، قابل اجرا نخواهد بود؛ زیرا اولاً هر چند در تعلیق مجازات، مجازات اصلی یعنی حبس یا جزای نقدی یا شلاق، در یک بازه‌ی زمانی یک تا پنج ساله اجرا نمی‌گردد، اما شرایطی برای محکوم علیه ایجاد می‌گردد که در صورت ارتکاب بزه‌های موضوع ماده‌ی ۵۲ همان قانون (با فرض تعلیق ساده)، علاوه بر بزه اخیر، مجازات معلق نیز اجرا می‌گردد. ثانیاً بی‌اثر شدن محکومیت تعلیقی با شرایط مقرر در ماده‌ی ۵۲ قانون مذکور زمانی مفهوم دارد که این محکومیت بعنوان «محکومیت در حال اجرا» تلقی گردد، در غیر این صورت با اجرای مجازات اشد بعدی، محکومیت در حال اجرا، همان مجازات اشد بعدی خواهد بود. ثالثاً در صورت اجرای مجازات اشد بعدی علیرغم تعلیق مجازات اشد، مشکلات متعددی در اجرای حکم تعلیقی پیش خواهد آمد؛ اینکه با توجه به ماده‌ی ۵۳ قانون، زمان آغاز محاسبه‌ی مجازات تعلیقی چه هنگام خواهد بود؟ در صورت ارتکاب جرایم موضوع ماده‌ی ۵۲ قانون، شیوه‌ی احتساب مجازات‌ها چگونه بوده و آیا با اجرای مجازات اشد بعدی، می‌توان مجازات تعلیق شده را با لغو تعلیق مستهلک نمود؟ رابعاً با فرض اجرای مجازات اشد بعدی، عبارت ذیل ماده‌ی ۴۹ همان قانون مبنی بر اینکه «کسی که اجرای حکم مجازات وی به طور کلی معلق شده است، اگر در بازداشت باشد فوری آزاد می‌گردد» بی‌مفهوم خواهد بود، مضافاً اینکه ماده‌ی ۲۵۱ قانون آیین دادرسی کیفری^۱ نیز غیرقابل اجرا می‌گردد.

۲-۶-۳. نحوه‌ی تعیین مجازات در جرایم متعدد مربوط به مواد مخدر

«رعایت تناسب مجازات» از جمله ویژگی‌های مهم قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن اصلاحی ۱۳۸۹ مجمع محترم تشخیص مصلحت نظام می‌باشد.^۲

۱. ماده‌ی ۲۵۱ قانون آیین دادرسی کیفری: هرگاه متهم یا محکوم علیه در مواعد مقرر حاضر شود، یا پس از آن حاضر و عذر موجه خود را اثبات کند، با شروع به اجرای حبس و تبعید یا اقامت اجباری و با اجرای کامل سایر مجازات‌ها و یا صدور قرارهای منع و موقوفی و تعلیق تعقیب، تعلیق اجرای مجازات و مختومه شدن پرونده به هر کیفیت، قرار تأمین و نظارت قضایی لغو می‌شود.

۲. در برخی مواد قانونی مانند ماده‌ی ۲، ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۲، ۲۳، ۲۵ و ۲۷ مجازات حداقل و حداکثر برای جرائم تعیین شده که در این موارد قواعد تعدد جرائم با توجه به حداقل و حداکثر مجازات تعیین خواهد شد. به طور مثال اگر متهمی

حال مجازات جرائم مواد مخدر فاقد حداقل و حداکثر می‌باشند؟ و نحوه‌ی اجرای مقررات تعدد جرم چگونه خواهد بود؟ دیوان عالی کشور در رأی وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۷۳۸ به اختلافات موجود پیرامون موضوع پایان بخشید و مقرر داشت: «نظر به اینکه قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶ و اصلاحیه‌ی آن مصوب ۱۳۸۹ حکم خاصی در مورد تعدد جرم وضع نکرده بنابراین ماده‌ی ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با توجه به آمره بودن آن در جرایم مواد مخدر نیز حاکم بوده و در تعیین مجازات برای مرتکبین این گونه جرایم در صورت تعدد بزه‌های ارتكابی لازم‌الرعايه خواهد بود».

۲-۶-۴. مسئله‌ی تعدد جرم درباره‌ی اطفال و نوجوانان

از جمله پرسش‌های متداول در رویه‌ی قضایی نحوه‌ی اجرای قواعد تعدد جرم درباره‌ی بزه ارتكابی از سوی اطفال و نوجوانان است. با توجه به اینکه قانونگذار با تصویب مقررات فصل دهم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، با عنوان «مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان» با رویکرد اصلاحی و حمایتی به این گروه از مجرمین نگریده است، به نظر می‌رسد که عدم پیش‌بینی قواعد مختص اجرای مقررات مربوط به تعدد بزه در این فصل و اجرای قواعد عام تعدد جرم بر مبنای مواد ۱۳۱ تا ۱۳۵ قانون مجازات اسلامی و ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، مغایر مقصود مقنن می‌باشد. چراکه قانونگذار در نحوه‌ی تخفیف مجازات‌ها اجرای مواد ۳۷ و ۳۸ قانون مجازات اسلامی را لازم‌الرعايه ندانسته و بر اساس ماده‌ی ۹۳ قانون مذکور دادگاه را با وجود شرایط تخفیف مجازات‌ها در تقلیل مجازات تا نصف مجازات مقرر یا تبدیل به مجازات دیگر مخیر گذاشته است و بدیهی است در اجرای قواعد تعدد بزه که در راستای تشدید مجازات‌ها اعمال می‌گردد، رعایت شیوه‌ی اصلاحی و حمایتی ضروری بوده است. هیئت عمومی دیوان عالی کشور درباره‌ی نحوه اجرای مقررات تعدد در جرایم متعدد اطفال

برای بار اول مبادرت به کشت خشخاش و استعمال تریاک نماید طبق بند یک ماده‌ی ۲ و بند یک ماده‌ی ۱۹ و ماده‌ی ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی متهم بابت کشت خشخاش به پرداخت صد میلیون ریال جزای نقدی (درجه‌ی پنج و اشد) و بابت استعمال تریاک به پرداخت پنج میلیون ریال جزای نقدی و ۷۴ ضربه شلاق تعزیری (درجه‌ی شش) محکوم می‌گردد.

بزهکار وفق رأی وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۳۵ مورخ ۱۳۶۰/۱۰/۲۱ با رویکرد حمایتی ارائه طریق نموده است.

۳-۶. مرحله‌ی اجرای حکم

۳-۶-۱. نحوه‌ی اعمال عفو و آزادی مشروط در تعدد جرم

اجرای عفو اعم از عمومی و خصوصی از جمله موارد سقوط مجازات‌ها بوده که به دلالت ماده ۹۸ قانون مجازات اسلامی موجب انتفای آثار محکومیت می‌گردد. حال پرسش این است که چنانچه محکومیت‌های متعدد قابل اجرا برای متهمی وجود داشته و مجازات اشد در حال اجرا بوده و همان مجازات مشمول مقررات عفو گردد، آیا مجازات اشد بعدی قابل اجرا است یا خیر؟ تبصره‌ی ۳ ماده‌ی ۲۵ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «در عفو و آزادی مشروط، اثر تبعی محکومیت پس از گذشت مدت‌های فوق از زمان عفو یا اتمام مدت آزادی مشروط رفع می‌شود. محکوم در مدت زمان آزادی مشروط و همچنین در زمان اجرای حکم نیز از حقوق اجتماعی محروم می‌گردد». با توجه به اینکه مقررات ماده‌ی ۹۸ صرفاً ناظر به عفو عمومی بوده و در عفو خصوصی بنا به جهاتی از جمله جلوگیری از لغویت تعقیب، تأثیری بر کیفرهای تبعی ندارد، اما منطوق ماده بر خلاف ماده‌ی ۹۷ صراحتی در باب عفو عمومی نداشته و به صورت مطلق بیان گردیده است که می‌تواند شامل عفو خصوصی نیز گردد که در این صورت با برخورداری متهم از عفو خصوصی باید قائل بر زوال کیفرهای تبعی بود و این در حالی است که قانونگذار در تبصره‌ی ۳ ماده‌ی ۲۵، آغاز اعمال کیفرهای تبعی را پس از عفو محکوم دانسته است. اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه در نظریات شماره‌ی ۷/۹۳/۱۰۰۰ مورخ ۱۳۹۳/۴/۲۹ و ۷/۹۴/۹۶۶ مورخ ۱۳۹۴/۴/۱۶ پیرامون عفو^۱ و در نظریه‌ی شماره‌ی ۷/۴۶۵۰-۳۱/۶

۱. «عفو و آزادی مشروط از موارد اجرای مجازات است ... با اعمال عفو باقی‌مانده‌ی مجازات اشد اجرا می‌شود». البته استدلال صدر نظریه درباره‌ی اینکه عفو به منزله‌ی اجرای مجازات است با اینکه از موارد سقوط مجازات به شمار می‌آید محل تأمل است.

۱۳۸۳ درباره‌ی آزادی مشروطاً ابراز عقیده نموده است.

۲-۳-۶. تجمیع مجازات‌های متعدد

از جمله آثار اجرایی تعدد جرم، صدور محکومیت‌های متعدد راجع به متهم واحد می‌باشد که در مرحله‌ی اجرا جهت ادغام محکومیت‌ها یا تجمیع مجازات‌ها ظهور می‌یابد. بر اساس ماده‌ی ۵۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری، در صورت «مؤثر بودن اعمال مقررات تعدد، در میزان مجازات قابل اجراء»، چنانچه پس از محکومیت متهم مشخص گردد محکومیت‌های قطعی دیگری نیز وجود دارند بر اساس قواعد ذکر شده در قانون اقدام می‌شود. بنابراین، چنانچه محکوم علیه دارای یک فقره محکومیت درجه‌ی هفت بوده و یک فقره درجه‌ی بالاتر، از آنجا که این دو مجازات بر مبنای بند ت ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، قابل تجمیع هستند، لذا در اعمال مقررات تعدد جرم مؤثر نبوده و محملی جهت اجرای مقرر فوق نخواهد بود.

پرسش قابل توجه این است که چنانچه محکومیت متهم به لحاظ اجرای قانون سابق بوده و بعداً قانون دیگری که مجازات وی را تشدید نموده تصویب گردد، اجرای قواعد تعدد جرم تابع قانون زمان وقوع بزه است یا پس از احراز محکومیت‌های قطعی دادگاه صالح موظف است بر اساس قانون فعلی هر چند تشدید یافته، نسبت به ادغام محکومیت‌ها اقدام نماید؟ بی‌تردید قانون حاکم بر مجازات متهم، قانون زمان وقوع بزه می‌باشد لکن این امر مانع از اجرای قواعد تعدد جرم نیست، مانند آنکه فردی در سال ۱۳۹۰ مرتکب سرقت گردیده و بر مبنای ماده‌ی ۶۶۱ قانون مجازات اسلامی به تحمل یک سال حبس محکوم لکن مجازات وی اجرا نشده و در سال ۱۳۹۳ مرتکب بزه خیانت در امانت گردیده و وفق ماده‌ی ۶۷۴ آن قانون به تحمل دو سال حبس محکوم و در سال ۱۳۹۵ دستگیر و روانه‌ی زندان گردد، در این صورت دادگاه صالح جهت تجمیع مجازات‌ها ضمن نقض هر دو دادنامه وفق ماده‌ی ۱۳۴ ق.م.ا و بند ب ماده‌ی ۱۲ ق.ک.م.ح.ت مجازات را تعیین خواهد نمود. اما با فرض اینکه هر دو بزه در زمان حاکمیت ماده‌ی ۴۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۵ رخ

۱. «تعدد بزه مانع آزادی مشروط نیست بنابراین دو محکومیت در یک دادنامه در صورتی که حبس باشد، می‌تواند مشمول ماده‌ی ۳۸ قانون مجازات اسلامی قرار گیرد».

داده باشند یعنی قبل از لازم الاجرا شدن قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، آیا قواعد تعدد جرم بر اساس ماده‌ی ۱۳۴ (و سپس ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری) جهت تجمیع قابل استناد است یا همان ماده‌ی ۴۶؟ به نظر می‌رسد قواعد تعدد جرم از شمول ماده‌ی ۱۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیرامون عطف بماسبق شدن قوانین کیفری خارج بوده و اجرای قواعد تعدد جرم نیز تابع قانون زمان حاکم خواهد بود و در فرض سؤال دادگاه مکلف است جهت ادغام مجازات‌ها به ماده‌ی ۴۶ قانون سابق استناد نماید (بایرامی آرباطان، ۱۳۹۴: ۹۱۹).

۳-۳-۶. چالش‌های شیوه‌ی تخفیف مجازات جرایم متعدد پس از قطعیت حکم
اجرای مقررات مواد ۴۴۲ و ۴۸۳ ق.ا.د.ک درباره‌ی متهمینی که به نحو تعدد مرتکب بزه گردیده‌اند با یکدیگر از حیث قبل و پس از قطعیت دادنامه‌ی صادره متفاوت می‌باشد. ماده‌ی ۴۴۲ ناظر به تمامی محکومیت‌های تعزیری اعم از قابل گذشت و غیر قابل گذشت بوده که محکوم قبل از اتمام مهلت تجدیدنظرخواهی به لحاظ استرداد یا اسقاط حق تجدیدنظرخواهی تقاضای تخفیف می‌نماید^۳ و دادگاه تا یک چهارم مجازات تعیین شده تخفیف اعمال می‌نماید لکن در ماده‌ی ۴۸۳ صرفاً درباره‌ی جرایم غیر قابل گذشت و پس از قطعیت حکم به لحاظ رضایت شاکی تقاضای تخفیف به دادگاه صادرکننده‌ی رأی

۱. ماده‌ی ۴۴۲- در تمام محکومیت‌های تعزیری در صورتی که دادستان از حکم صادره درخواست تجدیدنظر نکرده باشد، محکوم‌علیه می‌تواند پیش از پایان مهلت تجدیدنظرخواهی با رجوع به دادگاه صادرکننده‌ی حکم، حق تجدیدنظرخواهی خود را اسقاط یا درخواست تجدیدنظر را مسترد نماید و تقاضای تخفیف مجازات کند. در این صورت، دادگاه در وقت فوق‌العاده با حضور دادستان به موضوع رسیدگی و تا یک چهارم مجازات تعیین شده را کسر می‌کند. این حکم دادگاه قطعی است.

۲. ماده‌ی ۴۸۳- هرگاه شاکی یا مدعی خصوصی در جرایم غیر قابل گذشت، پس از قطعی شدن حکم از شکایت خود صرف نظر کند، محکوم‌علیه می‌تواند از دادگاه صادرکننده‌ی حکم قطعی، درخواست کند در میزان مجازات او تجدیدنظر شود. در این صورت، دادگاه به درخواست محکوم‌علیه در وقت فوق‌العاده و با حضور دادستان یا نماینده‌ی او با رعایت مقررات ماده‌ی (۳۰۰) این قانون، رسیدگی می‌کند و مجازات را در صورت اقتضاء در حدود قانون تخفیف می‌دهد یا به مجازاتی که مناسب‌تر به حال محکوم‌علیه باشد، تبدیل می‌کند. این رأی قطعی است.

۳. نظریه‌ی مشورتی شماره‌ی ۷/۹۴/۱۰۹۷ مورخ ۱۳۹۴/۵/۵ اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه نیز تجدیدنظرخواهی شاکی خصوصی را موجب خروج تقاضا از شمول ماده‌ی ۴۴۲ دانسته است. که این امر در منطوق ماده صراحت ندارد.

قطعی ارائه می‌گردد. حال پرسشی که باقی می‌ماند این است که در صورت محکومیت متهم به مجازات‌های متعدد چنانچه محکوم نسبت به یکی از جرایم ارتكابی تقاضای تخفیف با رعایت موازین ذکر شده را نموده باشد، تکلیف دادگاه در رعایت مقررات تعدد جرم چیست؟

۳-۶-۱-۳. اعمال ماده‌ی ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری

ماده‌ی ۴۴۲ قانون مذکور که دارای سابقه‌ی تقنین بر اساس ماده‌ی ۶ قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری می‌باشد، تحت عنوان نهادی به نام «معامله‌ی اتهام» میان دادستان و متهم از طریق استرداد دادخواست یا درخواست تجدیدنظرخواهی بعنوان یک تأسیس سازشی در حقوق کیفری که ریشه‌ی در حقوق کامن‌لا دارد تعاملی در جهت تسریع در رسیدگی و تورم‌زدایی از پرونده‌های قضایی دارد (مرادی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۱۸). به نظر می‌رسد اجرای مقررات تخفیف صرفاً نسبت به یک یا چند مجازات موضوع حکم مغایرتی با اجرای قواعد تعدد جرم نخواهد داشت. مانند آنکه فردی به لحاظ ارتكاب بزه خیانت در امانت به سه سال حبس و از جهت بزه سرقت نیز به سه سال حبس محکوم و دربارهی محکومیت خود پیرامون بزه خیانت در امانت تسلیم به رأی گردیده و تقاضای تخفیف نماید. بدیهی است دادگاه می‌تواند مجازات بزه اخیر را تا یک چهارم تخفیف داده و مجازات اشد اجرا گردد. در این صورت مجازات اشد یعنی مجازات بزه سرقت اجرا خواهد شد.

۳-۶-۲. اعمال ماده‌ی ۴۸۳ قانون آیین دادرسی کیفری

انچه مسلم است آن است که اعمال ماده‌ی ۴۸۳ در جرایم مشابه مانند چند فقره سرقت، منوط به جلب رضایت کلیه‌ی شاکیان خواهد بود و محکوم نمی‌تواند با استناد به رضایت یکی از شاکیان چنین تقاضایی را مطرح نماید. این امر از ماده‌ی ۱۰۲ قانون مجازات اسلامی

۱. مشابه ماده‌ی ۲۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸.

۲. البته ماده‌ی ۴ قانون مجازات اخلاک‌گران در صنایع مصوب ۱۳۵۳ و نیز مواد ۵۳۱ و ۵۰۷ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ نیز به گونه‌ای به این نهاد اشاره نموده اند.

مصوب ۱۳۹۲ قابل استنباط است. نکته‌ی مهم در این مقررہ آن است که دادگاه صادرکننده‌ی رای قطعی^۲ باید تخفیف را «در حدود قانون» اعمال نماید؛ هیئت عمومی دیوان عالی کشور در رأی وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۶۲۸ مورخ ۱۳۷۷/۶/۳۱ و اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه نیز در نظریه‌ی مشورتی شماره‌ی ۷/۹۲/۹۹۳ مورخ ۱۳۹۲/۵/۳۰ به این امر اشاره نموده است (خالقی، ۱۳۹۳: ۳۸۱؛ شکری و سیروی، ۱۳۸۹: ۱۰۲). بدیهی است در خصوص محکومین دارای تعدد کیفر که مجازات اشد اجرا می‌گردد، هنگامی اجرای ماده‌ی ۴۸۳ ق. ا.د.ک مؤثر خواهد بود که محکوم علیه رضایت شاکی خصوصی بزهی را که مجازات آن در حال اجرا است جلب نماید؛ چه اینکه تخفیف مجازات نسبت به بزه خفیف تر تأثیری در مجازات فعلی نخواهد داشت، مگر آنکه مجازات در حال اجرا بنا به دلایل قانونی دیگر تقلیل یافته یا غیر قابل اجرا گردد که در این صورت مجازات اشد بعدی که بر پایه‌ی ماده‌ی ۴۸۳ تخفیف یافته اجرا خواهد گردید.

۱. ماده‌ی ۱۰۲ قانون مجازات اسلامی: هرگاه متضررین از جرم، متعدد باشند تعقیب جزائی با شکایت هر یک از آنان شروع اند. شود ولی موقوفی تعقیب، رسیدگی و اجرای مجازات موقوف به گذشت تمام کسانی است که شکایت کرده می

۲. با توجه به رأی وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۵۸۳ مورخ ۱۳۷۲/۷/۶ هیات عمومی دیوان عالی کشور که مقرر داشته: «حکم قطعی مذکور در ماده‌ی ۲۵ قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب ۲۵ خرداد ماه ۱۳۵۶ که در جرایم تعزیری غیر قابل گذشت صادر می‌شود اعم از حکمی است که دادگاه نخستین به صورت غیر قابل تجدیدنظر صادر کند و یا قابل تجدیدنظر بوده و پس از رسیدگی در مرحله‌ی تجدیدنظر اعتبار قطعیت پیدا نماید. بنابراین رأی شعبه‌ی چهارم دیوان عالی کشور که دادگاه تجدیدنظر را مرجع صدور حکم قطعی و واجد صلاحیت برای رسیدگی به درخواست تخفیف مجازات مرتکب شناخته صحیح و با موازین قانونی مطابقت دارد».

۳. نظر به اینکه کیفر حبس مقرر در ماده‌ی یک قانون تشدید مجازات ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری حداقل یک سال و حداکثر ۷ سال تعیین شده و بموجب تبصره‌ی یک ماده‌ی مرقوم، در صورت وجود علل و کیفیات مخففه دادگاه‌ها مجازند میزان حبس را تا حداقل مدت مقرر تخفیف دهند، تمسک به ماده‌ی ۲۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ مجلس شورای اسلامی و تعیین حبس کمتر از حد مقرر در مصوبه‌ی مجمع تشخیص مفاخر با موازین قانونی است، علیهذا رأی شعبه‌ی پنجم دادگاه تجدیدنظر مرکز استان تهران که مطابق با این نظر می‌باشد، به نظر اکثریت اعضاء هیأت عمومی دیوان عالی کشور صحیح و موجه تشخیص و تأیید می‌شود».

نتیجه

تعدد جرم تأسیس جدیدی در نظام کیفری ایران نبوده و از سال ۱۳۰۴ در قوانین موضوعه مورد توجه قانونگذار بوده، لکن در سال ۱۳۹۲ با تصویب قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری با ایجاد مقررات نوین، ضمن حل مشکلات قضایی سابق، چالش‌ها و پرسش‌های جدیدی در رویه‌ی قضایی مطرح شده که در برخی موارد منتهی به صدور رأی وحدت رویه از هیئت عمومی دیوان عالی کشور گردیده است. نحوه‌ی تشخیص و تفکیک تعدد مادی از تعدد معنوی خصوصاً ارتباط ماده‌ی ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی با تبصره‌ی ۱ ماده‌ی ۱۳۴ و بند چ ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، از جمله مشکلات نظری و عملی در این باب می‌باشند، به گونه‌ای که در یک موضوع واحد و ظاهراً ساده، مانند بی‌احتیاطی در امر رانندگی منتهی به جرح و فوت، شعب دیوان، اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه و دکترین، نظرات متهافت و بعضاً متعارضی را ارائه نموده اند که سهل ممتنع بودن مرز حدود این دو موضوع را بیانگر است. با توجه به نتایج و ضررهای حاصله از جرم با رفتار واحد ارتكابی امری و رفتار مجرمانه اولیه و قصد ارتكاب جرایم متعدد و وجود رابطه‌ی علیت بین ضرر و رفتار از جمله عوامل تشخیص این دو تاسیس از یکدیگر است.

هدف قانونگذار از اجرای مقررات تعدد همواره اجرای ترتیبات قانونی برای جلوگیری از تکرار و نیز مجازات شایسته و متناسب مجرمین می‌باشد که یکی از آثار آن را می‌توان در تشدید مجازات و سختگیری بعدی در تخفیف مجازات دانست. نهادهایی نظیر عفو، آزادی مشروط، تعلیق مجازات و خصوصاً اعمال مقررات در مرحله‌ی اجرای حکم از اهمیت بسیاری برخوردار بوده و در شیوه‌ی اجرا به لحاظ اجمال ذیل ماده‌ی ۱۳۴ قانون مذکور و بند ث ماده‌ی ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، اجرا یا عدم اجرای مجازات اشد بعدی را با پرسش‌هایی همراه نموده است. با اجرای عفو آزادی مشروط نسبت به مجازات اشد، اجرای مجازات اشد بعدی منتفی گردیده و قواعد حاکم بر مرور زمان نیز بر همین اصل استوار خواهد بود. اما در تخفیف مجازات اشد چه در مرحله‌ی صدور حکم و چه پس از قطعیت در اجرای مواد ۴۴۲ و ۴۸۳ قانون آیین دادرسی کیفری، اجرای مجازات اشد بعدی با ایرادی مواجه نخواهد بود.

مقررات حاکم بر تعدد هم در مرحله‌ی تحقیقات و هم صدور حکم و نهایتاً اجرای مجازات مجری بوده و بیانگر توجه مقنن به قاعده‌ی ضرورت تجمع رسیدگی و مجازات به اتهامات متعدد متهم واحد می‌باشد، لکن این امر به صورت یک اصل باقی نمانده و با تدوین مقرراتی در آیین دادرسی کیفری مانند مواد ۳۶۶ و ۵۱۰ از این قاعده عدول گردیده و شیوه‌ی اجرای مقررات تعدد جرم را با چالش‌هایی روبرو ساخته است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mahdi zakavi

<http://orcid.org/0000-0001-8548-0282>

منابع

- آزمایش، سیدعلی. (۱۳۷۷). «تقریرات حقوق جزای اختصاصی»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۷۹). «حقوق جزای عمومی»، جلد اول و دوم، میزان.
- (۱۳۹۳). «نقد و بررسی تعدد معنوی جرم تهدید از طریق مزاحمت تلفنی»، فصلنامه رای، پژوهشگاه قوه قضائیه، سال سوم، شماره هفتم.
- الهام، غلامحسین. (۱۳۷۲). «مبانی فقهی و حقوقی تعدد جرم»، نشر بشری، چاپ اول.
- باهری، محمد و داور، میرزا علی اکبر. (۱۳۸۰). «نگرشی بر حقوق جزای عمومی»، مجمع علمی فرهنگی مجد، چاپ اول.
- بایرامی آرباطان، رامین. (۱۳۹۵). «آئین دادرسی کیفری در نظم حقوقی کنونی»، چاپ اول، مجد.
- بسامی، مسعود و وروایی، اکبر. (۱۳۹۴). «تعدد نتایج مجرمانه در فقه و حقوق کیفری ایران»، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال هفتم، شماره ۱۳.
- پیمانی، ضیاء الدین. (۱۳۷۴). «بررسی تاریخی و تطبیقی قاعده تعدد جرم»، مجتمع آموزش عالی قم.
- توجهی، عبدالعلی. (۱۳۹۴). «آسیب شناسی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، چاپ اول، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.

جعفری، مجتبی، (۱۳۹۲). «جامعه‌شناسی حقوق کیفری»، رویکرد انتقادی به حقوق کیفری، میزان.

----- (۱۳۹۲). «تعدد جرم و آثار آن در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره پنجم.

حاجی ده آبادی، احمد، باقرزادگان، امیر و میرزایی، محمد. (۱۳۹۵). «جایگاه تعدد نتیجه در حقوق کیفری ایران»، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال هفتم، شماره اول.

حبیب زاده، محمدجعفر؛ علی پور، عادل. (۱۳۹۱). «تحلیل جرم ایجاد مزاحمت تلفنی»، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال سوم، شماره ۶.

حجتی، سیدمحمد، باری، مجتبی، «قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی»، میثاق عدالت ۱۳۸۴.

حسینی، سیدمحمدرضا. (۱۳۸۵). «قانون مجازات اسلامی در رویه قضایی»، مجمع علمی و فرهنگی مجلد.

خالقی، علی. (۱۳۹۳). «نکته‌ها در قانون آئین دادرسی کیفری»، چاپ دوم، شهر دانش.

----- (۱۳۹۰). «آئین دادرسی کیفری»، چاپ دهم، شهر دانش.

زراعت، عباس. (۱۳۹۲). «تمایز حالت تعدد معنوی جرایم از عناوین مشابه»، فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۳، شماره ۳.

ذاکر حسین، محمدهادی. (۱۳۸۸). «چشم انداز تعدد جرم از افاق مبانی فقهی»، دادرسی، شماره ۷۳.

شمس ناتری، محمد ابراهیم؛ کلانتری حمیدرضا؛ زارع، ابراهیم؛ زارع، زینب. (۱۳۹۲). «قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی»، جلد اول، چاپ اول، میزان.

شهیدی، موسی. (بی تا). «موازن قضایی محکومه عالی انتظامی از نظر تخلف اداری»، علمی، چاپ سوم.

طاهری نسب، سید یزدا... (۱۳۸۲). «تعدد و تکرار جرم در حقوق جزا»، دانشور.

صانعی، پرویز. (۱۳۸۲). «حقوق جزای عمومی»، انتشارات طرح نو.

عبده بروجردی، محمد، «اصول قضایی جزایی دیوانعالی کشور»، علمی ۱۳۲۶.

عوده، عبدالقادر. (بی تا) «التشريع الجنایی الاسلامی مقارنا بالقانون الوضعی»، موسسه الرساله، جلد دوم.

- فروغی، فضل‌الله؛ جودکی، بهزاد. (۱۳۹۴). «تعدد نتیجه در جرایم تعزیری بر اساس قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی و قضایی، شماره ۷۰.
- قبله ای خوبی، خلیل. (۱۳۸۶). «علم اصول در فقه و قوانین موضوعه»، سمت، چاپ سوم.
- قیاسی، جلال‌الدین؛ (۱۳۸۸). «بررسی وحدت یا تعدد جرم در حالت تعدد نتیجه»، فقه و حقوق، سال پنجم، شماره ۲۰.
- کشاوری، بهمن. (۱۳۷۸). «مجموعه محشای قانون تعزیرات»، گنج دانش، چاپ سوم.
- محسنی، مرتضی. (۱۳۸۲). «دوره حقوق جزای عمومی»، کلیات حقوق جزا، جلد اول، گنج دانش.
- محمدزاده، شهرام. (۱۳۸۴). «نگاهی کاربردی به صلاحیت در امور کیفری»، چاپ اول، انتشارت فکرسازان.
- محمدی خراسانی، علی. (۱۳۷۴). «شرح کفایه الاصول»، نشر امام حسن بن علی (ع).
- مرکز استخراج و مطالعات رویه قضایی کشور، (۱۳۹۳). مجموعه آرای قضایی شعب دیوانعالی کشور و دادگاه‌های تجدیدنظر استان تهران»، چاپ سوم، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- مظفر، محمدرضا. (۱۳۸۶). «اصول الفقه»، دارالنعمان.
- میرمحمدصادقی، حسین. (۱۳۸۹). «جرایم علیه اشخاص»، چاپ هفتم، میزان.
- منتظری، محمدجعفر. (۱۳۸۰). «جرم سیاسی»، روند تهیه لایحه قانونی و طرح مصوب.
- نجفی، محمدحسن. (۱۳۸۰). «جواهرالکلام»، بیروت.
- نجیب حسینی، محمود. (۱۳۸۵). «رابطه سببیت در حقوق کیفری»، مترجم: سیدعلی عباس نیای زارع، دانشگاه رضوی، چاپ اول.
- نوربها، رضا. (۱۳۸۲). «زمینه حقوق جزای عمومی»، گنج دانش، چاپ ششم.
- نوروزی فیروز، رحمت‌الله. (۱۳۹۰). «حقوق جزای عمومی»، چاپ اول، میزان.

Translated References into English

- ۱ –Test, Seyyed Ali. (1998). "Specific Criminal Law Lectures", Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran.
- ۲ –Ardabili, Mohammad Ali. (2000). "General Criminal Law", volume one and two, Mizan.
- ۳ –————. (۲۰۱۳). "The legal consequences of the crime of threatening through telephone harassment", Rai Quarterly, Judiciary Research Institute, 3rd year, 7th issue.
- ۴ –Elham, Gholamhossein. (1993). "Jurisprudential and legal foundations of multiple crimes", Eshra Boshari, first edition.
- ۵ –Bahri, Mohammad and Davar, Mirza Ali Akbar. (2001). "An attitude towards general criminal law", Majd Scientific and Cultural Forum, first edition.
- ۶ –Bayrami Arbatan, Ramin. (2015). "Criminal Procedure Code in the Current Legal System", first edition, Majd.
- ۷ –————, —————. (۲۰۱۴). "The legal consequences of multiple crimes outcomes in Iranian jurisprudence and criminal law", Quarterly Journal of Islamic Jurisprudence and Law Studies, 7th year, number 13.

- ۸ –Peymani, Ziauddin. (1995). "Historical and comparative study of the multiplicity of crime rule", Qom Higher Education Complex.
- ۹ –Atari, Abdul Ali. (2014). "Pathology of the Islamic Penal Code approved in 2012", first edition, Judiciary Press and Publications Center.
- ۱۰ –Jafari, Mojtabi, (2012). "Sociology of criminal law", a critical approach to criminal law, Mizan.
- ۱۱ –————. (۲۰۱۲). «تأثیر تغییرات اجتماعی بر نظام حقوق کیفری ایران در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۱»، مجله تحقیقات حقوق کیفری، سال دوم، شماره پنجم.
- ۱۲ –Haji Dehabadi, Ahmed, Bagherzadegan, Amir and Mirzaei, Mohammad. (2015). "The place of multiplicity of results in Iranian criminal law", Research Journal of Criminal Law, 7th year, 1st issue.
- ۱۳ –Habibzadeh, Mohammad Jaafar; Alipour, Adel. (2011). "Analysis of the crime of causing telephone harassment", Criminal Law Research Journal, third year, number 6.
- ۱۴ –————, —————, —————, —————, ————— «نظام حقوق کیفری ایران در نظام حقوق کیفری کنونی»، عهد انصاف ۱۳۸۴، .
- ۱۵ –Hosseini, Seyed Mohdreza. (2006). "Islamic Penal Code in Judicial Procedure", Majd Scientific and Cultural Assembly.

- ۱۶ -Khaleghi, Ali. (2013). "Points in the Law of Criminal Procedure", second edition, Shahr Danesh.
- ۱۷- (۲۰۱۱). , ,
- ۱۸- (۲۰۱۲). multiplicity of crimes from similar titles", Faculty of Law and Political Science Law Quarterly, Volume 43, Number 3.
- ۱۹ -Zakir Hossein, Mohammad Hadi. (2009). "The perspective of multiplicity of crimes from the perspective of jurisprudential foundations", Dodersi, No. 73.
- ۲۰ -Shams Natri, Mohammad Ibrahim; Hamidreza police station; Zare, Ibrahim; Zare, Zainab. (2012). "Islamic Penal Code in the Current Legal System", first volume, first edition, Mizan.
- ۲۱- (.....). punishment in terms of administrative violation", scientific, third edition.
- ۲۲ -Taheri Nesab, Seyyed Yazda... (2003). "Multiplicity and repetition of crimes in criminal law", Daneshvar.
- ۲۳ -Sanei, Parviz. (2003). "General Criminal Law", New Design Publications.

- ۲۴ –Abdo Boroujerdi, Mohammad, "Principles of Criminal Justice of the Supreme Court of the Country", Scientific 1326.
- ۲۵– محمدی، سیدمحمد (۱۳۸۵). حقوق کیفری در نظام حقوقی ایران، ج ۲، فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، شماره ۱۲، ص ۷۰.
- Islamic Law", Al-Rasalah Institute, Volume II.
- ۲۶ –Foroughi, Fadlullah; Jodaki, Behzad. (2014). "The multiplicity of results in punishment crimes based on the Islamic Penal Code approved in ۲۰۱۲م، فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، شماره ۱۲، ص ۷۰.
- ۲۷ –Qiblai Khoui, Khalil. (2007). "The science of principles in jurisprudence and jurisprudence", Semit, third edition.
- ۲۸ –Qiyazi, Jalaluddin; (2009). "Investigation of unity or multiplicity of crime in case of multiplicity of results", Jurisprudence and Law, fifth year, number 20.
- ۲۹ –Farmer, Bahman. (1999). "Collection of Mohamads of Punishment Law", Ganj Danesh, 3rd edition.
- ۳۰– محمدی، سیدمحمد (۲۰۰۳). حقوق کیفری در نظام حقوقی ایران، ج ۱، فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، شماره ۱۲، ص ۷۰.
- Criminal Law, Volume 1, Ganj Danesh.
- ۳۱ –Mohammadzadeh, Shahram. (2005). "A practical view of jurisdiction in criminal matters", first edition, Fekhezazan publishing house.

- ۳۲ –Mohammadi Khorasani, Ali. (1995). "Sharh Kefayeh al-Asul", published by Imam Hasan bin Ali (a.s.).
- ۳۳ –Center for extracting and studying judicial procedure of the country, (2014). The collection of judicial opinions of the branches of the Supreme Court of the country and the courts of appeals of Tehran province", 3rd edition, Press and Publishing Center of the Judiciary.
- ۳۴– محمدعلی کوراسانی، علی (۱۳۷۴). شرح کفایه‌الاسول، امام حسن بن علی (ع)، تهران: مرکز استخراج و مطالعه‌ی رویه‌های قضایی کشور، ۳مین چاپ.
- ۳۵ –Mir Mohammad Sadeghi, Hossein. (2010). "Crimes against individuals", 7th edition, Mizan.
- ۳۶ –Montazeri, Mohammad Jaafar. (2001). "Political crime", the process of preparing a legal bill and approved plan.
- ۳۷ –Najafi, Mohammad Hassan. (2001). Jawaharlal Kalam, Beirut.
- ۳۸– محمدعلی عباس‌نیا زره، سیدعلی (۱۳۸۶). "حقوق کیفری عام"، مترجم: سیدعلی عباس‌نیا زره، دانشگاه رازی، چاپ اول.
- ۳۹ –Noorbha, Reza. (2003). "The Field of General Criminal Law", Ganj Danesh, 6th edition.

۴۰- مازندرانی، م. (2011). "General Criminal Law", first edition, Mizan.

References

1. مازندرانی، م. (2011). "General Criminal Law", first edition, Mizan.
look at pragmatic legal reasoning, Northern Illinois University Law Review, Vol.28 . 2007

استناد به این مقاله: زکوی، مهدی. (۱۴۰۳). چالش‌های قضایی تعدد جرم در حقوق کیفری ایران. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۲ (۴۶)، ۲۱۵-۲۵۲

Doi: 10.22054/jclr.2024.74182.2596

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License..